

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

IV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Köszöntő

2010. február 16.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által újtárra indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
A horvát-szerb kontaktzóna vizsgálódások szerb és horvát nézőpontú történeti fejlődése I.	2
Menekültkérdés Tuzla kantonban 1992 és 2008 között.....	10
A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Olasz Tanszékének története (1924-1940).....	18
Konferencia-ajánló.....	25
Hír: Nyugat-Balkán Kezdeményezés.....	26
Könyvbemutató.....	30

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Pap Norbert (elnök)

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Dr. Hóvári János

Dr. Békési László

Dr. Reményi Péter

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószervező:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

A horvát-szerb kontaktzóna vizsgálatok szerb és horvát nézőpontú történeti fejlődése

I. rész

Végh Andor¹

A horvát és a szerb etnikumok, törzsek, etnikai tér-elkülönítésének, elkülönülésének a története valószínűleg olyan mélyen gyökerezik, amely jóval túlmutat a két nép 6-7. századi balkáni-dinári szállásterület-foglalásán. Azonban a később külön néppé, majd nemzetté vált szomszédok többnyire földrajzi közelségük, nyelvi gyökereik és több helyen megegyező történelmi sorsuk, valamint azonos történeti iránykényszerüknek köszönhetően többször is a közeledés-távolodás etapjait élték meg szállásterületileg, politikailag, kulturálisan, nyelviileg és még számos egyéb aspektusból vizsgálva. Ez az említett apály-dagály jelenség, gyakran a két említett szereplőnél jóval jelentősebb történeti szereplők által (Bizánci-, Frank-, Oszmán-, Habsburg Birodalom), évszázadokon keresztül egy olyan etnikai kontaktzónát hozott létre, amely a mai napig etnikai konfliktusokkal teli öveget alkot.

Ez a problematika természetesen nem egyedi, és ha nem tekintünk körbe a világban hasonlókat keresve, európai nézőpontból nevezhetnénk balkáni problematikának. Így az általunk tárgyalt terület valójában része egy nagyobb folyamatnak, problématerületnek, melyben a VI. század óta a Balkánon megtelepült déli szláv csoportok és a már ez előtt a területen élő nem szlávok, folyamatosan fogalmazzák meg aktuális különállásuk, vagy éppen integrációkészségük ideológiai és valós fizikai határait, körvonalait, egészen napjainkig.

Ez a „határmeghúzás”, azaz önmeghatározás a területen, környékén (így Magyarországon is) és az egész világban számos ideológiai alapot, tudományos vizsgálódást, tényfeltáró dokumentumot vagy éppen csak merész ötletet szült, amelyeknek megjelent példányai több könyvtárnyi dokumentumot tartalmaznak. Célunk, hogy ebben a rövid tudománytörténeti részben megtaláljuk azokat a korszakokat, valamint korszakalkotó műveket, amelyek az említett terület (a szerb és horvát etnikai kontaktzóna terét) a maguk idejében és célzottságában leginkább leírták, és ezáltal számunkra is mérföldköül szolgálhatnak.

A bevezetőben nem szóltunk Boszniáról, a horvát és szerb érdekek közé beékelődő mentális és fizikai térről, melyet két módon magyarázhatunk. Egyrészt a bosnyák („muszlimán”) érdek észrevehetően csak az elmúlt néhány évtizedben jelent meg. Másrészt a „Bosznia problémát” a megnevezett fő problematika egyik legmarkánsabb elemének tekintjük, amely mára külön „tudományággá” nőtte ki magát, azonban véleményünk szerint még mindig a szerb és horvát etnikai kontaktzóna egyik legjelentősebb eleme.

A déli szláv csoportok közössége már a Balkán-félszigetre érkezés pillanatában heterogén, nyelviileg, kulturális jellegükben egymástól jól elkülönülő, azonban a társadalomszervezés

¹ Tanársegéd, PTE TTK FI Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék.

hagyományában egyfajta egységet mutató népesség lehetett.² Ennek megfelelően már a korai megfigyelők által ránk hagyományozott szakirodalom több szláv csoportot említ, önálló névvel és szállásterülettel. Bíborbanszületett Konstatin a „Birodalom kormányzása” című művében a „szklavín népek” alatt elsősorban a szerbeket és a horvátokat érti, de már itt is megjelenik a területre később jellemző fogalom-homályosság. Az említett két népen kívül regionális államnak nem mondható, kisebb etnikai entitáson alapuló területi egységeket (talán zsupákat) említ, mint a „zachlúmok”, „terbunióták vagy kanaliták”, „paganok vagy arentanok” földjeit, de megjelenik Bosznia-Boszóna földje is, mint a szerbek etnikai szállásterülete. Az említettek közül Boszóna mellett a „zachlúmok” Hum, vagyis a későbbi Hercegovina helyettesíthető be a mai földrajzi fogalomtárba, azonban nem mai etnikai értelmében.

Az előbbi művön kívül jelentős információs értéke van egy valószínűleg a XII. században (néhány vélemény szerint két századdal később) íródott műnek, amely a Ljetopis Popa Dukljanina (A Diokléciai Atya Krónikája) címet viseli. A mű eredetije elveszett, de megmaradt négy átirata. Jelentősége abban áll, hogy igyekszik felsorolni az V. századtól az összes szláv fejedelmet, azonban ezt az akkori tudományos alapon, a szlávok gót származásán keresztül mutatja be. Azonban közeledve a keletkezésnek valószínűsített XII. századhoz, a benne foglaltak egyre inkább alátámaszthatóak egyéb történelmi források által, illetve fontos információkat közöl az általunk vizsgált területről is.

Elsősorban azt tartjuk fontosnak e kora középkori művek etnikai földrajzi útmutatásából, hogy az általunk fókuszált területen elválasztja a szerb és horvát entitást, megnevezve néha az egyes területek lakóinak eredetét. Bár nem beszélhetünk a mai etnikai kategóriáknak megfelelő információkról (sem az etnikai-nemzeti, sem a területi meghatározás alapvetéseiben) mégis nagyon fontosnak kell értékelnünk e korai forrásokat, ugyanis a későbbi modern historiográfia számos állításukat igazolta.

A középkorban önállósuló és saját államiságukat megélő horvát, szerb, majd bosnyák királyságról kevés korabeli adat áll rendelkezésünkre. Ezek közül számunkra is kiemelkedő értékűek a térképi ábrázolások, amelyek technikai színvonalukhoz mérten fontos választóvonalakat és térkategóriákat emelnek ki, mint maguk a királyságok vagy a fő közlekedési korridorok.

A szunnita iszlám balkáni megjelenése előtt a terület a kelet- és nyugat-római érdekszféra metszéspontjánál helyezkedett el, oly módon, hogy ez a térben és minőségében gyakran változó választóvonal nem egyszer hatalmi struktúrák belsejében húzódott.³ Ezt a helyzetet tovább alakította, bonyolította az Oszmán Birodalom közvetítésével megjelenő szunnita iszlám. Ez az új tényező számunkra azért meghatározó, mert ezzel a mai napig a horvát és szerb etnikai kontaktzóna legmarkánsabb változása következett be. Ez a periódus az iszlám meggyökerezésének az időszaka, amely létrehozta a bosnyák-muzulmán nemzet alapját, az egyik legfontosabb etnikai-földrajzi tényezőt az általunk tárgyalt területen.

² A faluközösségekből folyamatosan kialakuló zsupák, élükön a zsupánnal, illetve a több zsupát magába foglaló területszervezési elv, valószínűleg a déli szlávok sajátja volt a Fekete-tengertől az Alpokig.

³ Példaként idézhetjük a középkori szerb állam kettős Raška és Duklja (Zeta) központjainak eltérő vallási jellegét Szent Száva előtt, vagy a kotromanići Boszniát, amely döntően bár katolikus volt, Kelet-Hercegovina területén (Hum) mégis a pravoszláv vallás volt a meghatározó.

Emellett az Oszmán Birodalom balkáni regnálása idején a szerb és a horvát szállásterületek jelentős mértékben megváltoztak.

A modern kutatások a francia forradalom után a területen megszervezett napóleoni Illír tartományok által erőteljesebben, és az ettől fogva fokozatosan megerősödő nemzeti ébredések időszakában kezdődtek meg. Ilyen könyv a XIX. század elején kiadott Voyage en Bosnie, melyet Chaumette des Fossés, a travniki francia konzulátus titkára írt, és adott ki 1812-ben.

Fontos tény továbbá, hogy ez az időszak az Oszmán Birodalom fokozatos, XIX. századi balkáni visszaszorulásával a nagyhatalmak egyre erőteljesebb érdeklődését is magával hozta. Így a XIX. század etnikai kutatásai, elemzései elsősorban az eredet és a nemzeti létjogosultságok eszmei és történeti alapjaival foglalkoztak, gyakran olyan korszakhoz illő romantikus felfogással, amely által számos, azóta tudományosnak kevésbé nevezhető eredmény született. Sajnos ez a korszak egészen a mai napig jelen van a terület tudományos, de inkább féltudományos közéletében, nagyon gyakran politikai kontextusban.⁴

Bár vizsgálódásunk etnikai földrajzi jellegű, a modern tudomány kialakulásához vezető XIX. században e területen a nyelvtudomány, a kezdeti történettudomány és az etnográfia voltak azok a tudományágak, melyek bizonyos nemzetek, etnikumok, szállásterületek földrajzi kiterjedésének kutatásával megalapozták a későbbi etnikai térvizsgálatok alapját. Ezek a tudományos kirándulásoknak elsősorban azért van létjogosultságuk, mert az oszmán hódítással a területen megszűnnek a középkori államisági keretet biztosító feudális királyságok és ez egyfajta nyugat-európai szemszögből hiányos, vagy még inkább speciális nemzeti fejlődést eredményezett.

A nyelvi egységesítés, azaz egységes nyelvi fejlődés nem történt meg egészen a XIX. századig, melynek mozgatói a nyelvészek lesznek, akik az első politikai, etnikai elméleteket, ideológiákat, vagy esetleg ezek alapjait megteremtik.

Vuk Stefanović Karadžić⁵ az első szerb nyelvész-etnográfus, aki a szerb szótárak és a népköltészet megjelenítései mellett etnikai és nemzeti ideológiai alapokat fektet le kora és az őt követő generációk számára (Srbi svi i svuda – Szerbek mind és mindenütt), nemzetfelfogása (szerbek három vallással, što-dialektussal) a mai napig meghatározó sarokkövet jelent a szerb tudományban.

A horvát tudománytörténetet vizsgálva a XIX. századi irányzatok jóval inkább mutatnak egyfajta pánszláv, déli szláv ideológiai elkötelezettséget, mint a szerb tudomány (az illír jelző a horvátoknál inkább használatos ekkor, mint a horvát, amely csupán egyfajta regionális szűk keretet jelent). Ez az 1800-as évek horvát politika-, nyelv- és történettudományi irányaira egyaránt érvényes megállapítás. Ebben a szellemben alkotott a kor legjelentősebb történésze Franjo Rački (1828–1894) is. Munkájára jellemző, hogy a szerb-horvát viszonyra, az illírismus eszméihez igazodva, idealisztikusan, néha több mint elfogult déli szláv egység alapú szerbszimpátiával tekint. Ennek ellenére számunkra tudománytörténetileg más szemszögből fontos. Ő volt ugyanis annak a bogumil-bosnyák kontinuitás-, átmenet-elméletnek a szülőatyja, amely jelenleg bár számos

⁴ Ilyenek az illír-összdéliszláv, gót-bosnyák, szkíta-szerb, valamint számos egyéb szinte kimeríthetetlen furcsábbnál-furcsább eredet- és etnogenezis elméletek.

⁵ Aki jelentős eszmei mondanivalót kölcsönzött a Habsburg Birodalom szerbjei közül való szentendrei Dositej Obradović műveiből, valamint Jan Kolar cseh pánszláv nyelvész-ideológustól.

ponton bizonyítottan túlhaladott és megcáfolttá vált, a bosnyák-muzulmán nemzeti ideológia, etnikai eredetkutatások kiindulópontját jelenti.

A horvát tudomány, valamint a belső politikai igények majd csak a XIX. század második felétől (az illírizmusból való kiábrándultság következtében) termelik ki azokat a nagyállami eszméket, melyek már nem az említett pánszláv vonalat folytatják. Ezek az ideológiák Ante Starčević (JURIŠIĆ, 1971.) és Eugen Kvaternik publicisztikai, politikai tevékenységében jelennek meg először markánsan. Ezen eszmék alapja a történeti horvát államiság joga az önálló államra, az egységes politikai nemzet (ill. nemzetek fölötti politikai nemzet) és a szerbhez hasonló „történeti alapokon nyugvó” területi igények.

Amennyire különbözött a kezdeti, XIX. század eleji nemzeti áramlatok kibontakozási iránya a horvátoknál és a szerbeknél, annyira párhuzamos a logikai (vagy éppen logika nélküli) felépítése a nagyállami pretenzióknak a század második felében, és sajnos legalább ugyanannyira hatottak, hatnak, ezek az ideológiai alapok a mai napig a két ország tudományára és politikai szereplőire.

A leginkább témánkba vágó eredménye az ekkor megkezdődő párharcnak az a viszony, amit a két oldal kiépített és megfogalmazott a területi és etnikai igények közös halmazával. Ez a közös halmaz megközelítőleg lefedi érdeklődésünk területi és etnikai aspektusát, és természetesen a viszony a területhez és a lakóikhoz ellentétes nemzeti előjelű. A két fókuszpont természetesen a Krajinák (Határőrvidék) és Bosznia-Hercegovina volt (különösen az okkupáció után). Ez utóbbi okkupációjában a szerb és horvát nagyállami törekvések először keresztezik egymást. Ehhez még hozzájárult, hogy Horvátország polgári közigazgatása alá került a másik nacionalista fókuszpont is, a Katonai Határőrvidék, és annak közel 190 000 szerb lakosa, akik aránya mintegy 25%-ra növekedett Horvátországban. Az előbbieket még fokozta Khuen-Héderváry Károly horvát bán 1883–1903 közötti politikai ténykedése, amely a szerbeket saját, magyarbarát horvát autonómiaellenes politikai céljai érdekében használta (mint biztos szavazóbázist) a horvát parlamentben, támogatást biztosítva nekik vallási, oktatási és pénzügyi téren. A politikai ellentétek a Bécs alá tartozó „dalmát országgyűlésben” is kifejezésre jutottak, melyben 1879 után a Dalmácia lakosságát 16%-ban kitevő szerbek képviselői az okkupáció következményeképpen már nem támogatták horvát területek (Szlavónia, Horvátország, Dalmácia) politikai egyesülését a Monarchián belül. Ekkor erősödött meg Horvátországban a Jogpárt szélsőségesen szerbellenes szárnya Josip Frank vezetésével, aki számára az elsőszámú ellenség már nem a Monarchia, hanem a magyarok és a szerbek voltak.

Ebben az időben a hivatalos szerb politika – amely mint láttuk nem volt kifejezetten jugoszláv beállítottságú ezelőtt sem – elsősorban Bosznia és az 1885-ös bolgár-szerb háborúban elszenvedett szerb katonai vereség miatt tovább „radikalizálódott”. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen, melyben nyilvánvalóvá vált a szerb nacionalizmus összeütközése a többi ébredő déli szláv népcsoport (bolgár és horvát) hasonló nemzeti-nagyállami programjával, a garašanini elvek egyre szélesebben elfogadottak és követendőek lettek. A horvátokkal való konfliktus csúcspontját Nikola Stojanović „Srbi i Hrvati – Do istrage naše ili vaše” (Szerbek és horvátok – mi vagy ti, a megsemmisülésig) című cikkének megjelenése jelentette a horvátországi szerbek „Srbobran” című lapjában. Stojanović a cikkben a szerb kultúr- és számbeli fölényre valamint a szerb összetartozásra, mint nemzetkovácsoló erőre alapozva szükségszerűnek látja,

hogy a nemzetté még (az előbbi erények hiánya miatt) nem formálódott horvátok, nyelvi alapon nemzetileg szerbbé váljanak. A cikk megjelenése Zágrábban demonstrációkat és szerbek elleni erőszakot eredményezett.⁶

Az 1903-tól egészen az első világháborúig tartó korszak számos tényező által újabb jugoszláv periódust eredményezett, hasonlóan az előzőekhez inkább horvát, mint szerb részekben. Ez több tényező eredménye volt. Egyrészt Horvátországban Khuen-Héderváryt egy újabb, a szerbeket és horvátokat kevesebb sikerrel megosztó politikus követte, így kialakult egy szerb-horvát koalíció, amely egészen az első világháborúig többséget tudott magának a szaborban.

Szerb oldalon 1903-tól, a puccsal történő dinasztiaaváltás szintén kedvezett a jugoszlavizmus elvei elterjedésének, azonban ez csak egy szűk rétegnek jelentett elfogadható ideológiát. A korszakot leginkább fémjelző, illetve meghatározó Szerb Radikális Pártot vezető Nikola Pašić a jugoszlavizmusra, és a horvátországi szerb-horvát koalícióra inkább gyanúval tekintett. Félve a horvátok megerősödésétől ugyanis tudta, hogy az esetleges majdani „Jugoszláviát” létrehozó erővonalak a horvátok vagy a szerbek által lehetnek meghatározóak, és sokban függenek Bosznia-Hercegovina hovatartozásától. Reálpolitikusként a háborús és nagyhatalmak általi megoldásban gondolkodott, és vallotta, hogy a Szerbia által vezetett déli szláv egység csakis egy OMM-val való háború árán valósulhat meg. A Radikális Párt területi szemléletében (amely meghatározó és általánosan elfogadott volt e korszakban a ponyvairodalomtól a tankönyvekig) Bosznia-Hercegovina a „szerb Elzász és Lotaringia”, de szerb földeknek számított ugyanúgy Dalmácia, Horvátország, Isztria és Szlavónia is.

Az SzHSz Királyság megalakulását követően nem beszélhetünk olyan politikai eufóriáról, ami a szerb és a horvát vélekedést egybeforrasztotta volna, bár kezdetben, megközelítőleg 1923-1925-ig mindkét elit igyekezett lépéseket tenni a másik felé, azonban ezek jelentéktelenek, marginálisak voltak. Ezt fokozta az egyre élesedő belpolitikai válság, ami 1929-ben Stjepan Radić meggyilkolásához vezetett, és végleg megpecsételte a két nép Jugoszláv királyságbéli viszonyát.

A tudományos elit az 1918–1941-ig tartó periódusban teljesen megosztott maradt, sőt még távolodtak is nézeteik, mert mindkét (vagy már mondhatjuk mindhárom oldal) a szélsőségek felé tolódtak el. Ennek ellenére természetesen a modern történeti művek közül néhány a korszak végén megjelent. A horvát és szerb együttélés inkább csak a politikai jugoszlavizmus árnyékában fejtődött ki. Ebből a korszakból különösen értékesek Aleksa Ivić munkái, aki jelentős archív levéltári anyag feldolgozásával írt műveket elsősorban a Habsburg területen élő szerbekről,⁷ bár a jelenkori történeti és földrajzi munkákban csakis érzékeny kritikai szemlélettel használható.

⁶ A cikk írója a mosztári születésű szerb Nikola Stojanović, később az I. világháború alatt Párizsban alakuló Jugoszláv Bizottság egyik alapítója lett, majd az 1919-es versailles-i békekonzferenciák szerb küldöttségének bosznia-szakértője. A királyi Jugoszlávia ideje alatt ügyvéd és a Szerb Nemzeti Klub tagja, majd a második világháború kitörésével azonnal csatlakozik Draža Mihajlović csetnik-mozgalmához és 1943 augusztusától a mozgalom Központi Nemzeti Bizottságának tagja. Számos illegális csetnik-sajtótermék szerkesztője. A németek 1943-ban internálják, majd a világháborút követően hazatér, ahol bebörtönzés és jogfosztottság után 1964-ben meghal. Ez az életpálya jól mutatja az elemzett ideológiák vándorlását az egymás után következő történelmi-politikai időszakokban.

⁷ Főbb művei, melyek az általunk vizsgált témában kiemelendők:

-Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 18. i 17. veka, Sremski Karlovci 1909.

-Austrija prema ustanku Srba pod Milošem Obrenovićem, Zagreb 1917.

-O srpskom i hrvatskom imenu, Beograd 1922.

-Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad 1929.

A horvát-szerb viszonyokról és horvátországi szerbekről való vélekedése leginkább a „Szerb és a horvát nevekről” című 1922-ben megjelent műve árulkodik. Láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy a modern nemzeti fogalmat nem a valós eredethez köti, a szerb és a horvát kérdéshez szerb érzékenységgel közelít. A horvát tudományos műveket (elsősorban a történetiket) és szerzőiket (Klaić, Šišić) aszerint osztályozza, hogy miként „bánnak” a szerbekkel a történeti műveikben (a szerbek szerbek-e vagy ”csak” vlahok, ami számára természetesen elfogadhatatlan). Gyakran a katolikus Dubrovnik szerb jellegét a montenegrói pravoszlávok ítélete által találja igazoltan szerbnek. Bár említett művében a modern kutatások alapjai is megjelennek (modern nemzetszemlélet, megnevezett levéltári források), mégsem nevezhetjük kellően modernnek, és szemszögünkből teljesen elfogadhatónak.

Az említett „szélsőségesség” és politikai célokkal való szoros összefüggés a két világháború közötti tudomány jelentős részére érvényes. Talán csak ködfátyolosan derengeni kezdő harmadik etnikai elemre, a bosnyák muzulmánokra nem érvényes ez a fajta szélsőség. A bosnyák elkülönülés ideológiai alapjai még nem, vagy csak a jugoszlavizmus köntösében jelentek meg (Mehmed Spaho kiváló példa erre). Ennek egyik oka nem feltétlenül a „fényes múlt hiánya”, hanem az, hogy az iszlám összeegyeztethetetlen volt a bosnyákok többségének a horvát vagy szerb etnicitáshoz való kapcsolódásával.

A korszak legmeghatározóbb etnikai földrajzi munkái Jovan Cvijić szerb geográfus nevéhez köthetők.⁸ Az eredetileg geomorfológus-geográfusnak a XIX.-XX. század fordulóján a balkáni háborúk és az első világháború viharai közepette tett utazásai alapozták meg társadalomföldrajzi érdeklődését. Elsősorban a földrajzi determinizmus szemszögéből vizsgálta a balkáni embercsoportok regionalitáson alapuló öntudat- (etno pszichológiai típusok) és típuskülönbözőségeit. Ezeket a nézeteit párizsi tartózkodása alatt a „Balkán-félsziget és a déli szláv földek” című munkájában dolgozta ki, és a könyv francia kiadása után 1922-ben szerb nyelven is megjelent egy jelentősen átdolgozott, kibővített, a „szerb olvasókhöz igazított” formája.

A mű alapelveit, valamint kiindulópontjait tekintve mindenképpen szerb nézőpontú. E térstruktúrák értelmezésében és lehatárolásában, a faji-etnográfiai karakterek meghatározásában és azok minőségi különbségeinek elkülönítésében is kifejezetten érzékelhető.⁹ Azonban ismerve azokat a történelmi időket, melyben a mű létrejött mondhatnánk, hogy ez inkább a nemzeti-politikai érdek céljait megjelenítő, a maga kora tudományos igényével megfogalmazott nemzeti program, vagy még inkább egy nemzeti program alapjait szolgáló történeti, geográfiai, etnográfiai, politikai szintézis.

Cvijić megalapítója a Szerb Geográfiai Társaságnak, elnöke volt a Szerb Tudományos Akadémiának és számos tudományterületen (antropogeográfia, etnikai térképezés, karsztmorfológia) életműve a legmeghatározóbbak közé emeli őt a szerb geográfiában. Életművének, azonban éppen az etnikai-földrajzi, etnikai térképezési kutatásai váltak a

⁸ Cvijić társadalomföldrajzi munkássága elsősorban antropogeográfiai aspektusból íródott. Jelentős hatással voltak társadalomföldrajzi tevékenységére Vidal de La Blache munkái, az ő meghívására Cvijić 1917–1919 között a Sorbonne-on oktatott balkanisztika tárgykörben. Ebben az időszakban Mihajlo Pupinnal közösen a párizsi Békekonferencia szerb küldöttségének tagja lesz, és mint etnográfus-geográfus jelentős szerepet vállal a Szerb-Horvát-Szlovén állam határainak meghúzásában (az etnikai térképezés körében is ekkor elvégzett munkája által).

⁹ Már eleve az a faji-pszichológiai karakter-meghatározás is, amely a mű fő mondanivalóját képezi (és a szerző ezt minden területi-etnográfiai csoportra alkalmazza), mai szemmel több, mint kifogásolható.

legvitatottabbá, talán éppen politikai szerepe, talán maga Cvijić munkáiban is felfedezhető szerb patrióta érzelmei miatt.

Cvijić horvát kortársa, Ivo Pilar, az a horvát jogpárti politikus, akit a horvát geopolitika megalapítójának tartanak. Karrierje és életpályája kezdetén Boszniához kötődik, és jelentős lépéseket tesz a bosznia-hercegovinai katolikusok nemzeti ébredéséért, egész Bosznia-Hercegovinát a horvát államjog területének tartja. Már az első világháború kitörése előtt is politikailag elkötelezett jogpárti szimpátiával bír.

Fő művei, politikai elkötelezettsége és „nem feltétlenül szerb párti” meggyőződése miatt nem is horvát, hanem német nyelven jelentek meg álnéven Bécsben. Sajátos elemzési nézőpontja, hogy a szerb-horvát viszonyt elsősorban Bosznia-Hercegovina problematikáján, valamint éppen az általunk is elemzett kontaktzóna vonatkozásában elemzi. Mint az akkori horvát szerzők többsége ő is kiemeli a szerb és horvát különállást, és kifejezett hangsúlyt helyez a vallásra, mint a megkülönböztető tényezőre. Filozofikusnak is mondható elemzései az ortodoxia és a katolicizmus szerepét is érintik az államépítési hagyományok terén, erősen elkülönítve egymástól a keleti és a nyugati kereszténységet. Sajnos kevés szó esik azokról az átmeneti kategóriákról, amelyek éppen a horvát és a szerb kontaktzónának a speciális jellegét adják (pl. a görög-katolicizmus, a határőrvidékek jogi-politikai kérdései).

Irodalom:

BANAC, IVO 1995: Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Duriex. Zagreb, p. 374.

BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN 2003: A birodalom kormányzása, ford: Moravcsik Gyula. Lectum kiadó, Szeged pp:69–104.

BOGOVIĆ, MILE 1993: Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine. Kršćanska sadašnjost, Školska knjiga, Zagreb, p. 187.

FOSSÉ DES CHAUMETTE 1812: Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808. Berlin, p.154.

FÉNYES ELEK 1836–1840: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben, V.–VI. kötetek. Trattner-Károlyi. Budapest pp 3–83., 167–261.

FODOR FERENC 2006: A magyar földrajztudomány története. (Szerk. Dövényi Zoltán). Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Intézet, Budapest, pp. 328 – 367.

HAJDÚ ZOLTÁN 2003: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. In: Balkán Füzetek, No.1. Pécs, p. 71.

JELAVICH, CHARLES 1992: Južnoslovenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914. Školska knjiga, Globus nakladni zavod. Zagreb. p. 331

JURIŠIĆ, BLAŽ 1971: Ante Starčević, Misli i pogledi. Ed. Jurišić Blaž. Zagreb, p. 224

MANDIĆ DOMINIK 1990: Hrvati i Srbi dva stara različita naroda. Nakladni zavod matice hrvatske. Zagreb, p. 320

MALCOLM, NOEL 1995: Povijest Bosne – kratki pregled, Erasmus Gilda – Novi Liber DANI, Zagreb – Sarajevo.

PRIBIĆEVIĆ SVETOZAR 1952: Diktatura Kralja Aleksandra. Prosveta Izdavačko Preduzeće Srbije. Beograd. pp. 5–37.

REGAN, KREŠIMIR (ED.) 2003: Hrvatski povijesni atlas. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2003. Zagreb, p. 386.

RENDIĆ, MIOČEVIĆ, IVO 1996: Zlo velike jetre: povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba. Biblioteka znanstvenih djela, 85. Split. pp. 127–293

- RESS IMRE 2003: A bosnyák nemzettudat fejlődése IN Ábrahám-Gereben Stekovics (szerk): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában PPKE BTK, Piliscsaba.
- RESS IMRE 2004: Kapcsolatok és keresztutak, horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L'Hartman, Budapest, p. 288.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 1991: Srpska i hrvatska povijest i „nova historija”.Stvarnost. Zagreb, p 313.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 1991: Srbi u Hrvatskoj, od 15. stoljeća do naših dana. Vjesnik, posebno izdanje. Zagreb, p 158.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 2004: Etnos, konfesija, tolerancija. Srpsko kulturno društvo prosvjeta, biblioteka historijska istraživanja. Zagreb, pp. 219–266.
- RUMENJAK, NIVES 2005:Politička i društvena elita Srba u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća, Uspon i pad Srpskoga kluba. Hrvatski institut za povijest, Biblioteka hrvatska povijesnica, monografije i studije III/30. Zagreb, p 603.
- SOKCSEVITS DÉNES 2000: A horvát nemzettudat fejlődése (XVIII-XX. Század) IN: ÁBRAHÁM-HALÁSZ-KOHERZ (szerk.)-Pro minoritate 2000/Nyár Pro minoritate alapítvány 2000. pp.25-30
- SOKCSEVITS DÉNES 2006: A Horvát és a Szlavón Katonai Határőrvidék In: PAP N. (szerk):A Balatontól az Adriáig. Lomart, Pécs, pp. 85-92
- SOKCSEVITS DÉNES – SZILÁGYI IMRE – SZILÁGYI KÁROLY 1994: Déli szomszédaink története. Budapest.
- ŠOKČEVIĆ, DINKO 2006: Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga. Naklada P.I.P. Zagreb. p. 382.
- ŠEŠELJ, VOJISLAV 2002:Ideologija srpskog nacionalizma, Naučno i publicističko delo Prof. Dr Laze M. Kostića. Drugo zdanje, Velika Srbija a.d. Beograd, p. 1024.
- TELEKI PÁL 1934: Európáról és Magyarországról. Athenaeum, Budapest, pp 30–50.
- TOPALOVIĆ, DUŠKO 2000: Balkanska Europa. Diorama. Zagreb. p. 182
- ŽULJIĆ, STANKO 1997: Srpski etnos i velikosrpstvo. AGM, Crni dosier. Zagreb, p. 313.
- L. V. SUDLAND, (PILAR, IVO) 1990: Južnoslovensko pitanje, Hrvatska demokratska zajednica. Podružnica Varaždin.